

Nachher Naderhand

Nachher Naderhand

Lagergedichte Kampgedichten

Übersetzung **Felix Oestreicher**
Vertaling Ton Naaijken

© Erben Felix Oestreicher, Amsterdam,
Ton Naaijken, Utrecht & AFdH Verlag,
Enschede/Doetinchem

isbn 978 90 72603 26 5

© Erven Felix Oestreicher, Amsterdam,
Ton Naaijken, Utrecht & AFdH Uitgevers,
Enschede/Doetinchem

Alle Rechte vorbehalten. Kein Teil des Werkes darf in
irgendeiner Form (durch Fotografie, Microfilm oder andere
Verfahren) ohne schriftliche Genehmigung des Verlages
reproduziert oder unter Verwendung elektronischer
Systeme verarbeitet, vervielfältigt oder verbreitet werden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
worden gemaakt door middel van druk, film, fotokopie of welke
andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van redactie en uitgever.

Biografischer Abriss von Felix Oestreicher	10 9	Biografische notities bij Felix Oestreicher
Zu den Gedichten meines Vaters	15 11	Bij de gedichten van mijn vader
<i>Helly Oestreicher</i>		<i>Helly Oestreicher</i>
B-B-Frohn	21 22	B.B.-corvee
Resignation um Irene	25 26	Berusting om Irene
Ausbruch	29 30	Uitbraak
Weißt du noch?	33 34	Weet je nog?
Modell	37 38	Model
Bei den Schuhen	41 42	Bij de schoenen
Bei den Schuhen	45 46	Bij de schoenen
19.9.1944	49 51	19 september 1944
Kommando zur bes. Verwendung	55 56	Commando met spec. opdracht
Sehnsucht	59 60	Verlangen
Gebet	63 64	Gebed
Kamp	67 70	Lager
Peter Pan	75 76	Peter Pan
Totentanz	79 80	Dodendans
Nachher	83 84	Naderhand
Luftangriff	87 88	Luchtaanval
Im Frieden	91 92	In vrede
Krankheit	95 96	Ziekte
Licht	99 100	Licht
Anmerkungen des Übersetzers	104 103	Noot van de vertaler
Foto- und Illustrationsverzeichnis	105 105	Foto- en illustratieverantwoording
Colophon		Colofon

Für meine Mutter Gerda,
und meine Schwestern Beate und Maria

Voor mijn moeder Gerda,
en mijn zusters Beate en Maria

Helly Oestreicher

Felix is de oudste van drie kinderen uit een Joods doktersgezin. Zijn vader is districtsarts in het kuuroord Karlsbad (Karlov Vary).

Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) moet hij zijn studie medicijnen onderbreken. Hij neemt als gezondheidsofficier dienst in het (Habsburgse) leger.

Begin 1915 overlijdt zijn vader. Kort daarop wordt zijn jongste zuster (Maria Austria) geboren.

Na afloop van de Eerste Wereldoorlog wordt Tsjecho-Slowakije gesticht. De familie kiest voor de Tsjechische nationaliteit.

In 1918 vestigt Felix zich als internist en houdt praktijk in het ouderlijk huis. Hij is kostwinner van het gezin en kan zo zijn moeder bij de opvoeding van zijn twee jongere zusjes ondersteunen.

Gedurende de wintermaanden – als het rustig is in zijn praktijk – verricht hij onderzoek in de universitaire laboratoria van Wenen, München, Berlijn en Amsterdam. Hij publiceert over de resultaten.

In Amsterdam, waar hij onderzoek verricht in het laboratorium van professor Laqueur, ontmoet hij in 1929 zijn toekomstige vrouw Gerda Laqueur.

Eind 1930 trouwen Felix Oestreicher en Gerda Laqueur in Amsterdam.

In 1934 wordt Beate geboren, anderhalf jaar later de tweeling Maria en Helli, alle drie in Karlov Vary, waar de artsenpraktijk gevestigd blijft.

In april 1938 vlucht de familie voor de Duitse bezetter naar Amsterdam.

Felix Oestreicher haalt nog een Nederlands artsexamen (1940), maar de bezetter verbiedt al snel de beroepsuitoefening van alle in Nederland woonachtige joden.

In november 1943 wordt de hele familie opgepakt en naar de Hollandse Schouwburg overgebracht. Helli heeft difterie en wordt ondergebracht in De Joodse Invalide.

Via Westerbork belandt het gezin in Bergen-Belsen, waar het 11 april 1945 op de trein wordt gezet en uiteindelijk 25 april in Tröbitz door de Russen wordt bevrijd.

Felix en Gerda lopen vlektyfus op en overlijden kort na de bevrijding. Beate en Maria keren eind juni terug naar Amsterdam en naar de grootouders Laqueur.

Biografischer Abriss von Felix Oestreicher (1894-1945)

Felix ist das älteste von drei Kindern einer jüdischen Arztfamilie. Sein Vater ist Bezirksarzt im Kurort Karlsbad (Karlovy Vary).

Während des Ersten Weltkrieges (1914-1918) muss er sein Medizinstudium unterbrechen. Er tritt als Sanitätsoffizier in den Dienst der (Habsburgischen) Armee.

Anfang 1915 stirbt sein Vater. Kurz darauf wird seine jüngste Schwester (Maria Austria) geboren.

Nach Ende des Ersten Weltkrieges wird die Tschechoslowakei gegründet. Die Familie entscheidet sich für die tschechische Staatsangehörigkeit.

1918 lässt sich Felix als Internist nieder und führt eine Praxis im elterlichen Haus. Er ist Hauptverdiener der Familie und kann so seine Mutter bei der Erziehung seiner zwei jüngeren Schwestern unterstützen.

Während der Wintermonate – wenn es in seiner Praxis ruhig ist – forscht er in den Universitätslaboratorien von Wien, München, Berlin und Amsterdam. Er veröffentlicht und schreibt über die Ergebnisse.

In Amsterdam, wo er im Labor von Professor Laqueur forscht, trifft er 1929 seine zukünftige

Frau Gerda Laqueur. Ende 1930 heiraten Felix Oestreicher und Gerda Laqueur in Amsterdam.

1934 wird Beate geboren, anderthalb Jahre später die Zwillinge Maria und Helli, alle drei in Karlovy Vary, wo die Arztpraxis fortbesteht.

Im April 1938 flüchtet die Familie vor den deutschen Besatzern nach Amsterdam.

Felix Oestreicher besteht noch ein niederländisches Arztexamen (1940), aber die Besatzer verhängen schon bald ein Berufsverbot gegen alle in den Niederlanden ansässigen Juden.

Im November 1943 wird die gesamte Familie aufgegriffen und in die Hollandse Schouwburg gebracht. Helli hat Diphtherie und wird im jüdischen Krankenhaus »De Joodse Invalide« untergebracht.

Über Westerbork landet die Familie in Bergen-Belsen, wo sie am 11. April 1945 in den Zug gesetzt und letztendlich am 25. April in Tröbitz von den Russen befreit wird.

Felix und Gerda infizieren sich mit Fleckfieber und sterben kurz nach der Befreiung. Beate und Maria kehren Ende Juni zurück nach Amsterdam und zu den Großeltern Laqueur.

Ein jüdischer Arzt-Kalender is het dagboek dat mijn vader tussen 1943 en 1945 in Westerbork, Bergen-Belsen en Tröbitz bijhield. Het is door mijn tweelingzusje Maria Goudsblom-Oestreicher ontcijferd, bewerkt en in 2000 uitgegeven. Maria heeft samen met mijn oudste zusje Beate de kampen overleefd. Mijn ouders zijn kort na hun bevrijding in het dorpje Tröbitz bij Leipzig aan de gevolgen van vlektyfus overleden. Beate en Maria keerden eind juni 1945 naar Nederland terug met in hun weinige bagage het dagboek van hun vader. Daarin staan – tussen de zakelijke opsomming van de dagelijkse gang van zaken in beide kampen – negentien gedichten. Maria herkende en herinnerde zich veel van wat er het dagboek en in de gedichten geschreven staat. Hoogstwaarschijnlijk waren de dagboek-aantekeningen en de gedichten bedoeld om later bij leven en welzijn verder uit te werken.

In *Naderhand* worden de negentien gedichten van mijn vader voor het eerst zowel in het Nederlands als in het Duits gepubliceerd. Toen mijn hele familie op 1 november 1943 door de Duitsers werd weggevoerd, was ik ziek en besmettelijk verklaard door mijn vader. Op weg naar de Hollandse schouwburg werd ik gedropt bij 'De Joodse Invalide', het ziekenhuis voor joden in Amsterdam.

Montag 1.11.1943: 'Weggeholt, während Schwester vom G.G. Dienst mit mir Kaffee trinkt. Helli nach J[oodse] I[invaliden], wir in Schouwburg. Spiele um 2 Uhr schon Bridge. Kinder sind musterhaft. Hess bringt Bericht von Helli.'

Tweeënhalve maand later heeft 'iemand van de ondergrondse' mij in veiligheid gebracht op de boerderij van het jonge echtpaar Herman en Jantje Braakhekke-Muil in Gorssel, waar ik tot na de bevrijding kon blijven.

De getranscribeerde tekst van mijn vaders dagboek kreeg ik in 1998/99 voor het eerst onder ogen. Sindsdien heb ik het regelmatig herlezen waarbij ik de gedichten als onlosmakelijk onderdeel van de tekst in mij opnam. Ik ben er niet bij geweest, maar heb al in 1945 de verhalen van mijn zusjes verbaasd en verbijsterd aangehoord. Die zomer speelden wij vaak met onze poppen 'kampje' en 'treintje' in de stal van de boerderij, waar mijn zusjes konden aansterken. De hernieuwde kennismaking met mijn vader, waarvan ik als zevenjarige gedwongen afscheid moest nemen, trof mij tijdens het lezen van het dagboek zeer. Het dagboek was een onverwacht geschenk.

Nu ik de Duitse gedichten buiten de context van het dagboek lees, krijgen ze eigen dimensies. De afstandelijke, noterende dokter wordt mijn vader, een man in wanhoop en woede, met verlangens en verdriet. De verzen laten hem op een ontroerende wijze in al zijn veelzijdigheid zien. Hij reflecteert op zijn eigen situatie en geschiedenis, maar blijft niet steken in een terugblik op alles wat verloren is en nog verloren zal gaan. Hij is in staat afstand te nemen door vooruit te denken over het bestaan van de overlevenden na de oorlog. Er is zelfs hier en daar sprake van hoop maar ook van de overtuiging dat de strijd ook dan niet gestreden is.

De gedichten – losgemaakt uit de oorspronkelijke context – zijn aangrijpend. Het zijn ongeregideerde, ruwe verzuchtingen van een gevoelig en vernederd man die geestelijk uitweg zoekt. De vrijheid en de emotionele ruimte in de poëzie is voor de degelijke medicus, naast het proza, hét instrument om ook zeer persoonlijke gevoelens te noteren. In de collages in dit boek heb ik het handschrift van mijn vader als ondergrond voor de Duitse gedichten gebruikt. Samen met de familiefoto's vormen zij een 'theatraal' achterdoek. De meeste foto's zijn door Maria Austria gemaakt. Zij is de jongste zuster van mijn vader, later bekend geworden als fotografe Maria

Austria. Alle foto's zijn gemaakt vóór 1 november 1943, de dag waarop wij op bevel van de bezetter zijn opgehaald. Slechts drie foto's zijn van na de bevrijding: foto's van het weerzien met mijn zusjes op de boerderij in Gorssel. Deze foto's, door Maria Austria gemaakt, heb ik niet lang geleden gevonden.

Mijn vader was een aandachtige, zorgzame en zorgvuldige arts die naast zijn praktijk medisch onderzoek deed in Wenen, München, Berlijn en Amsterdam. Dat gebeurde tijdens de winterperiodes als er weinig patiënten in de badplaats Karlsbad (Karlový Vary) in Tsjecho-Slowakije verbleven. Begin 1915 – tijdens de Eerste Wereldoorlog – overleed zijn vader die ook arts was. Kort daarop werd zijn jongste zusje Marie geboren. Eenmaal arts interne geneeskunde kon hij op zijn vijfentwintigste (in 1919) de praktijk van zijn vader voortzetten en zijn moeder en twee zusjes financieel ondersteunen. Aan een eigen huwelijk viel lange tijd niet te denken. Tijdens een van zijn winterse researchperioden heeft mijn vader in Nederland mijn moeder leren kennen. Het gedicht 'Resignation um Irene' roept de vroegere geliefde op met wie hij niet heeft kunnen trouwen omdat hij financieel nog niet op eigen benen stond. Het ouderlijk huis in Karlový Vary, waar mijn vader, zijn zusters en de drie

dochters zijn geboren, werd in 1938 verlaten op de vlucht voor de dreiging uit Duitsland.

Opgejaagd door de bezetter van Nederland zijn mijn ouders in korte tijd viermaal verhuisd om ten slotte door de Duitsers in Amsterdam opgehaald te worden. Toen de bezetter het joodse kinderen verbood naar school te gaan heeft mijn vader ons, zijn 'drieling', lesgegeven in rekenen, taal, aardrijkskunde, geschiedenis en nog veel meer. Ik herinner me dat hij Bijbelse verhalen en klassieke mythologie illustreerde aan de hand van schilderijen uit de Renaissance. In zijn niet-gepubliceerde 'Drillingsberichte' (met meer dan honderd tweewekelijkse brieven aan vrienden en verwanten) beschrijft hij de ontwikkeling van de 'drieling' in de benarde periode tussen 1938 en november 1943.

Het gedicht 'Weißt du noch' belicht het intieme geluk uit de somberste tijd in het leven van mijn ouders die klem zaten in de val van de bezetter. Het gedicht roept het beeld op van ons laatste huis aan de Transvaalkade 13 in Amsterdam, waar in de tuinkamer een grote ronde eettafel stond en onze poes Moeki zat af te wachten of ze een hapje kreeg. Mijn altijd bezige grootmoeder Clara Oestreicher is afgebeeld naast het titelgedicht 'Nachher'. Zij woonde met ons in Karlsbad, is meegevlucht en samen met ons gezin in Amsterdam opgepakt en via kamp

Westerbork naar Bergen-Belsen vervoerd, waar zij aan de ontberingen is gestorven.

Tussen 1 november 1943 en 14 maart 1944 verbleef mijn vader in Westerbork. 15 Maart 1945 arriveerde de trein met mijn ouders in Bergen-Belsen waar zij tot 10 april 1945 in het zogenaamde Sternlager verbleven. Mijn ouders zijn op 23 april 1945 in Tröbitz door de Russen uit de trein bevrijd die op 10 april 1945 uit Bergen-Belsen was vertrokken. De laatste dagboekantekening van mijn vader dateert van 22 mei 1945.

Twee gedichten dragen dezelfde titel: 'Bei den Schuhen'. Ze beschrijven de verplichte tewerkstelling van kampbewoners bij het uiteentornen van achtergelaten schoenen. Het eerste gedicht is een lang *lamento* – met de verzuchting 'ob heute ich noch spreche das Kind' – van de man die ook in het kamp een zorgzame vader wilde zijn. Vuil, honger en hard werken maakten eigen gedachten onmogelijk. De wens om te vergeten keert telkens terug. Sommige gedichten, zoals 'Ausbruch', zijn heftiger, radelozer. Hij lijkt mijn moeder Gerda aan te spreken. Van haar is uit de kampen weinig bekend. Slechts in enkele notities van mijn vader komt zij voor. Uit haar dagboeken (*Gerda's Tagebücher 1918-1939*, 2010) spreekt een nadenkende, jonge vrouw die haar omge-

ving vanaf haar twaalfde jaar indringend bekijkt en becommentarieert. In april 1939 schrijft ze: 'Wir leben dahin, immer mit dem Blick in einen Abgrund schauend, der uns alle verschlingen wird.'

In Tröbitz aangekomen heeft mijn moeder de bloemetjesgordijnen van de boerenwoning waarin het gezin onderdak vond, verknipt tot drie jurkjes die wij alle drie de hele zomer in Nederland gedragen hebben.

Soms schrijft mijn vader over haat en leren haten zoals in het gedicht 'Luftangriff'. Zulke ambivalente gevoelens heb ik ook gekend als ik Engelse bommenwerpers op weg naar Duitsland hoorde en zag overkomen. Was ik daar blij om?

Kon ik daardoor mijn angstige gevoelens dat diezelfde bommen mijn ouders en zusjes konden treffen, de baas blijven? In zijn laatste gedichten kijkt Felix Oestreicher terug op het kampleven. De buitenwereld, de overlevenden worden toegesproken om hen eraan te herinneren hoe het leven was, bijvoorbeeld in het gedicht 'Kamp'. Het is dan december 1944 en nog vier gure winterse maanden te gaan. Spreekt hij met lichte ironie alsof de ellende overwonnen wordt?

Het is uiterst pijnlijk dat hij, in Tröbitz door de Russen bevrijd uit 'De trein der Verlorenen', zich enkele weken overlevende heeft gevoeld, maar dat hij uiteindelijk, na de dood van mijn moeder, ook bezweken is.

Neunzehn Negentien
Gedichte gedichten

Vorüber gebeugt, die Rücken krumm
Die Kleider schmutzig und zerrissen
Die bleichen Gesichter trotzig und verbissen,
So ziehen die zwölf den Wagen stumm
Sie haben einst fremde Länder bereist
Und viele Menschen gelehrt sie lieben
Sie haben viele Bücher geschrieben
Und waren freie Ritter vom Geist
Der eine hat vielen Arbeit gegeben
Der andre manche Maschine erfand
Ein dritter rettet mit kundiger Hand
So vielen Menschen das Leben
Sie fronen gehetzt von Schimpf und Schelten
Sie haben verloren Geld und Gut
Doch nicht verloren ging ihr Mut
Und einst werden wieder sie gelten.

B.B.-corvee

Voorovergebogen, hun ruggen krom,
kleren vervuild en versleten,
hun gezichten bleek en verbeter –
twaalf mannen trekken stom de kar.

Ooit zijn ze in verre landen geweest,
hebben daar tal van mensen beleefd,
er heel wat boeken over geschreven –
het waren vrije ridders van de geest.

De een heeft menigeen werk bezorgd,
een ander vond vaker machines uit,
een derde redde slim en stilzwijgend
het leven van talloze lieden.

Ze jakkeren, onder voortdurend gevloek,
verloren ging hun have en goed,
maar nooit verloren ze hun moed –
op een dag zullen ze er weer staan.